

למדו דרשו אפרו שפטו

למדו היטב דרשו משפט אפרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה: (ישעיהו א יז).¹

במדבר רבה פרשת במדבר, פרשה ב סימן טו

וכן ישעיה אומר: "שמעו שמים והאזיני ארץ וגו' הוי גוי חוטא" (ישעיה א ב-ד) וכל הענין. ומה כתיב אחריו: "לכו נא ונזכרה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשגל ילבינו" (שם יח); "רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם" (שם טז). למה הדבר דומה? לבן מלך שאמר לו אביו: לך לבית הספר. הלך לו לשוק, התחיל משחק עם הנערים. ידע אביו שלא הלך לבית הספר, התחיל מקללו ומשמיעו דברים רעים. אחר כך אמר לו: רחוק ידיך ובוא סעד עמי. כך ישעיה אומר: "בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי" (שם ב); ומשהוא גומר כל הענין מהו אומר? "רחצו הזכו".²

תלמוד ירושלמי ראש השנה פרק ד הלכה ז

אין פוחתין מעשרה מלכיות כנגד עשרה קילוסין שאמר דוד: "הללויה הללו אל בקדשו הללויה ברקיע עוזו כו' עד כל הנשמה תהלל יה הללו יה". מעשרה זכרונות כנגד עשרה וידויים שאמר ישעיה: "רחצו הזכו הסירו וגו' למדו היטב דרשו משפט וגו'". מה כתיב בתריה? "לכו נא ונזכרה יאמר יי".³

מסכת יומא דף לט עמוד א

... ונשתלחה ברכה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, וכל כהן שמגיעו כזית יש אוכלו ושבע, ויש אוכלו ומותיר.⁴ מכאן ואילך נשתלחה מאירה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, וכל כהן מגיעו כפול. הצנועין מושכין את ידיהן והגרגרנין נוטלין ואוכלין. ומעשה באחד שנטל חלקו וחלק חבירו, והיו קורין אותו בן חמצן עד יום מותו. אמר רבה בר רב שילא? מאי קרא – "אלהי פלטי מידך רשע מפני מעולך וחומץ" (תהלים עא ד).⁵ רבא אמר: מהכא – "למדו היטב דרשו משפט אפרו חמוץ" (ישעיהו א יז) – אפרו חמוץ ואל תאשרו חומץ.⁶

¹ בסוף התוכחה הגדולה של ישעיהו, בה הוא פותח את ספרו ואשר נבחרה להפטרות שבת שלפני תשעה באב (ונתנה לה את שמה: שבת חזון), יש גם תקווה וסיכוי. לאחר הדברים הקשים: "חדשיכם ומועדיכם שגאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא: ובפרשכם פייכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידכם דמים מלאו"; באים הפסוקים הנותנים סיכוי לשינוי ותקווה בה המפסיד חוזר ומגביה קולו: "רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע: למדו היטב דרשו משפט אפרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה". ואז יש גם הבטחה שתראו את התוצאה החיובית ואת הכפרה על חטאי העבר, אם אכן תעברו את השינוי הנדרש: "לכו נא ונזכרה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשגל ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו".

² ישעיהו הוא אחד מרשימה של נביאים שמוכיחים את עם ישראל, לעתים גם בשפה קשה מאד, אך תמיד מקרבים בסוף דבריהם ונותנים תקווה וסיכוי. ראה שם גם את ירמיהו (וראש לכולם, הושע) שפוחת את הפטרות הפורענות: "וכן ירמיה הקב"ה אמר לו: מה אתה רואה ירמיה ואומר מקל שקד וגו' סיר נפוח מצפון תפתח הרעה וכל הענין. ומה כתיב אחריו? הלך וקראת באזני ירושלים וגו' קודש ישראל לה' ראשית תבואתה וגו'. משל למלך שנטל אשה היה אומר: אין נאה הימנה אין משובחת הימנה אין מיושבת הימנה. נכנס שושבינה לבית, ראה אותה מנוולת הבית, אינה מכוונת, המטות אינם מוצעות. אמר לה שושבינה: הלואי את שומעת שהיה בעלך משבחך לתוך השוק ... כך דורו של ירמיה חוטאין והוא אומר להם (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעורך וגו'. אמר להם ירמיה: הלואי אתם שומעין מה הוא אומר עליכם: הלך וקראת באזני ירושלים וגו' זכרתי לך חסד נעורך וגו'". שים לב לתפקיד השושבין כאן. הנביאים (השושבינים) הם שמוסיפים את הנחמה לתוך נבואות התוכחה שלהם, כדי לקרב את העם חזרה לקב"ה. בתוך שלוש נבואות הפורענות, נמצא תמיד גם גרעין של תקווה לטוב ונחמה.

³ המשנה במסכת ראש השנה פרק ד משנה ו קובעת: "אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות ... מתחיל בתורה ומשלים בנביא". בתלמוד הבבלי (ראש השנה לב ע"א) ניתן נימוק רק למלכויות, בדומה לזה של הירושלמי, שהן עשר הללויה שיש בפרק קנ החותם את ספר תהלים: "הללויה הללו אל בקדש". בא הירושלמי ומוסיף גם נימוק לזכרונות (ובהמשך שם גם לשופרות). מדוע אומרים עשרה פסוקים לזכרונות בראש השנה? כנגד עשרה וידויים שישעיהו מזכיר בהפטרות שלנו. בפסוקים אותם אנחנו דורשים: רחצו, הזכו, הסירו רע, חדלו הרע, למדו, דרשו, אפרו, שפטו, ריבו (ואנחנו ספרנו רק תשעה). הפסוקים מהפטרות השבת, מתוכחת ישעיהו "איכה", הם הבסיס לזכרונות של תפילת ראש השנה המלווה את תקיעת השופר! ועל כך יש לשאול ולדון, אבל אנחנו עדיין לא בראש השנה רק במנחם אב. (ראה דבריני [זכרונות](#) בראש השנה).

⁴ ורות זכתה לשיניהם, ככתוב: "ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה" (רות ב יח). וכן הלשון בתיאור השפע בימי חזקיהו: "אכול ושבוע והותר עד לרוב פי ה' ברך את עמו והותר את המון הזה" (דברי הימים ב פרק לא פסוק י).

⁵ ראה פירוש דעת מקרא על הפסוק: "... מעול וחומץ שניהם כינויים לרשעים, העושים רע בין אדם לחברו. מעול הוא עושה עוול, חומץ הוא זלזול, קרוב ללשון חומס".

⁶ מדובר במנחת העומר שהייתה קריבה פעם בשנה בט"ז בניסן ובלחם הפנים שהיה מתחלף במקדש כל שבת, שיש בהם כמות מועטה שאיננה מספיקה להרבה כהנים. בתחילה הייתה הברכה שרויה בהם וגם כזית היה נאכל לשובע. אבל כחלק מהתדרדרות מעמד המקדש והכהונה, פסקה הברכה. אי לכך, הצנועים הפסיקו ליטול ואילו הגרגרנים לא וויתרו עד שאחד מהם גם לקח מעבר למנתו וזכה לכינוי "בן חמצן". רש"י שם מעיר שהפסוק שרבה מביא, הפסוק בהפטרותנו, לא שייך בעצם לסוגיה זו ומקומו בסוגיה בסנהדרין שנראה להלן. אבל עדיין אפשר לדרוש אותו לעניינינו ולומר שהנביא קורא לעם ישראל להתרחק מגזל וחמץ (חמס). זאת ועוד,

מסכת סנהדרין דף לה עמוד א

דיני ממונות גומרין בו ביום כו'.⁷ מנהני מילי? - אמר רבי חנינא: דאמר קרא: "מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים" (ישעיהו א כא).⁸ ורבא אמר: מהכא: "אשרו חמוץ" (ישעיהו א יז) - אשרו דין שמחמץ את דינו.⁹

אלשיך ישעיהו פרק א

למדו היטב דרשו משפט כו'. עד כה אמר על רוע מעללים במה שבין אדם למקום.¹⁰ והנה גם צריך לעשות משפט, במה שבין אדם לחבירו שהוא עמוד העולם. והנה ידוע מאמר התנא: "הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון",¹¹ כי הדיין שלא נתבשל כל צרכו תחת תיקון העולם יקלקלנו, שיהיה שוגג ומשגה ויענות משפט. על כן אמר "למדו היטב" תחילה ואח"כ הוו מתונים בדין ודרשו משפט בדרישה וחקירה להוציא הדין לאמיתו. ואם ע"י דרישה מצאתם מעול וחמוץ איש את רעהו אשרו חמוץ.¹²

או יאמר על דרך זה: הנה ג' דברים צריך הדיין. א', ללמוד היטב עד ידע כל שרשי הדינים, פן יעות על שגגת תלמוד ויחייב את ראשו, ויחריב העולם העומד על המשפט. ב', הדרישה כאומר דרשו משפט. ג', והיא רעה חולה ורבה היא על האדם, הלא היא כי יקרה יטעה הדיין ופסק אשר לא כדת וחייב את הזכאי וזיכה את החייב, ואחרי כן אורו עיניו וירא והנה שקר כזיב, ומפני הכבוד לא ישוב יתקן את אשר עותו ומאבד עולמו, ולא יראה כי טוב לו יתבייש בעוה"ז מלאבד בעולם הבא, ומה גם עתה כי גם פה כבוד ורבו יתירא יתוסף לו, ימצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם יראי ה' וחושבי שמו. וזה אומר אשרו חמוץ, אם על כל הנזכר תקרה שגגה שיצאה מלפניהם ותעשקו את הדין - אשרו אותו.¹³ ושיעור הכתוב: למדו היטב אל תטעו בשגגת תלמוד, ואח"כ דרשו משפט בל יטעו אתכם הבעלי דינים, ואם עכ"ז טעיתם אשרו חמוץ ולא תבוש כמדובר.¹⁴

שבת שלום

שנזכה לראות בנחמת ציון וירושלים

מחלקי המים

ראש לכל הוא הצנע לכת והתרחקות מגרונות וחמדנות. ראה דברינו [הגיד לך אדם מה טוב](#) בפרשת בלק. לא לחינם התווסף הדיבר "לא תחמוד" לעשרת הדברות, כחותם את "לא תרצח", "לא תנאף" ו"לא תגנוב" והדברות כולם.

⁷ הגמרא דנה במשנה הפותחת את פרק ד במסכת סנהדרין, משנה המפרטת את השווה והשונה בין דיני ממונות ודיני נפשות. הקטע הספציפי עליו דנה הגמרא הוא סוף משנה א: "דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה. דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום. דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה. דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה. לפיכך אין דנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב". עיקר הדיון בגמרא להלן מתמקד בדיני נפשות, מדוע לא מסיימים לדון בהם באותו היום?

⁸ בדיני נפשות, מידת הצדק היא דווקא להלין את הדין, אולי ימצאו לו בלילה זכות ויימנעו מהריגתו. ראה פירוש רש"י בגמרא שם: "רגילין היו מתחילה להלין את הדין כדי לצדקו. ועתה כשאין עושים כן, הרי הן כמרצחין".

⁹ הרבה דרשות יש לנו על איסור עינוי הדין, היינו שהיית פסק בית הדין. ראה מסכת אבות פרק ה משנה ח: "חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עוות הדין" ובתוספתא סוטה פרק ו הלכה ט: "עמדתם על חרבכם - זו עינוי דין" ועוד. אך כאן, דווקא שהיית החמצת הדין, היינו שייקחו עוד לילה להפוך בדין, היא דבר חיובי שיש לאשר ולחזק. ואולי לא רק בדיני נפשות, אלא בדין בכלל, כדברי מדרש תנחומא פרשת משפטים סימן ו: "מנא הא מילתא דאמרו רבנן הוו מתונים בדין? שנאמר: לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תיגלה ערותך עליו, וסמך ליה ואלה המשפטים ... לומר לך כשם שהזהיר הקב"ה את הכהנים שלא יפסעו פסיעות גסות במקדש, כך הזהיר את הדיינים שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין, שנאמר (ישעיהו א) אשרו חמוץ - אשרי הדיין המחמיץ את דינו". פסיעה גסה בדין היא חיתוך הדין במהירות וללא שיקול דעת נוסף. החמצת הדין היא לעתים דוקא עשייתו. כמו לחם חמץ שהוא מפואר יותר. ואם נחזור לגמרא בסנהדרין, ראה שם דרשה אחרת על הפסוק: "מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים - כל תענית שמלינין בו את הצדקה - כאילו שופך דמים". שהענינים נושאים עיניהם לכסף הצדקה שאוספים בתענית ואם אין הגבאים ממהרים לחלק להם אותה, העניים ממשיכים את התענית לתוך הלילה והרי זה כאילו שפכו את דמם.

¹⁰ "בְּנִים גְּדֻלְתִּי וְרוֹמְמֹתֵי וְהֵם פְּשְׁעוּ בִּי: יָדַע שׁוֹר קָנְהוּ וְחִמּוֹר אָבוֹס בְּעֵלְיוֹ יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עֲמִי לֹא הִתְבּוֹנֵן: הוּי גּוֹי חָטָא עִם כְּבֹד עֲוֹן זָרַע מְרַעִים בְּנִים מְשֻׁחָתִים עֲזְבוּ אֶת ה' נֶאֱצָו אֶת קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל זָרוּ אַחֹר". וכן עניין הקרבנות שהוא בין אדם למקום.

¹¹ מסכת אבות פרק ד משנה יג: "רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון". רוב הדרשות על מאמר זה הן לעניין שאדם יהיה בקי בהלכה על מנת שייזהר מלחטוא גם בשוגג שממנו הדרך קרובה למזיד. ראה למשל מאמר זה בדרשה במדבר רבה כא ב על מות עוזא בשל דוד ששכח את הדין "בכתף יישא". ואלשיך לוקח דרשה זו לעניין הדיינים.

¹² היינו תילחמו ברשע ובחמס בדומה לגמרא ביומא לעיל: אשרו חמוץ ואל תאשרו חמוץ. אשרו מלשן תתחזקו, תעמדו בחזקה. ראה פירוש רש"י על הפסוק בהפטרותנו: אשרו חמוץ - החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרנוהי אי אישר חילי ישר כחך".

¹³ תודו בטעות ותתקנו כמו שהוא מסביר בהמשך. ומי הראשון שהודה בטעותו ואמר "טעית"? ראה דברינו [לא שמעתי, שכחתי, טעיתי](#) בפרשת שמיני.

¹⁴ אשרו חמוץ - שהדיין אחרי כל מה שעשה, אם טעה, אל יהסס לשנות דעתו להודות בטעותו, היינו, לאשר שהחמיץ את הדין ולתקנו. ויש לאלשיך שם עוד פירוש מיוחד שלפעמים יש כן לאשר חמוץ וללכת שלא בדרכי המשפט הפורמאליות אם הדיין מבין שלפניו דין מרומה: "או יאמר אשרו חמוץ, כי לפעמים רואה הדיין בעיני רוחב שכלו דין מרומה, ועל פי הדין אם יאמר יקוב הדין את ההר יצא משפט מעוקל, אז ראוי לו יעשה לפי שכלו אחר התבונן הרבה בדבר לשם שמים ... אם לפעמים על ידי המשפט יעשה דבר בלתי מתוקן, אשרו מעצמכם חמוץ. וזהו אומר אשרו חמוץ. וזהו אומר ישרו שהוא עשו דרך והליכה אחרת זולת הדרך הכבוש בדין".